

Jak čtou elitní čtenáři

Martin Fibiger

KLÍČOVÁ SLOVA:

Výzkum čtení, studenti univerzity, čtenář, knižní chování, čtenářské návyky.

KEY WORDS:

Reading research, University students, Reader, Reading behaviour, Reading habits.

ABSTRACT:

How elite readers read

This study deals with the relationship of university students to books, reading, and literary education, reports the results of surveys, provides analyses of the received data, and presents conclusions about the findings. The inspiration for the research problem and the methodology of the survey were drawn from professional books written by Jiří Trávníček *Do We Read? Czech Citizens and Their Attitude to the Book* (2008), *Readers and Internauts. Czech Citizens and Their Attitude to the Book* (2011) and *Overloaded by Books. What we read and buy* (2013) which represent contemporary survey projects of larger extent focused on reading in the Czech Republic. The first survey questioned university students comprising 355 respondents, 42 men and 313 women. The second survey questioned university students comprising 188 respondents, 24 men and 164 women.

The research factors included:

- pattern of book reading behaviour (process of reading, buying books, visiting public libraries);
- reading strategies (“how”, “where” and “when” they read);
- reading in foreign languages;
- favourite writers, works, literary genres etc.;
- correlation between school assessment and reading;
- correlation between a positive attitude towards literature classes (or the teacher) and reading etc.

Úvod

Tento příspěvek představuje výsledky výzkumu, který jsme zaměřili především na čtenářství vysokoškoláků studujících český jazyk a literaturu, o kterých lze předpokládat, že jsou součástí čtenářské elity obyvatel České republiky. První šetření proběhlo v roce 2011¹, po třech letech jsme na katedře bohemistiky a slavistiky Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem šetření zopakovali. Data jsou získána ze sebehodnocení² studentů a studentek. Vzhledem k účelově vybranému vzorku sledujeme nejen některé čtenářské aktivity, např. knižní chování³ respondentů, ale i jejich oblibu či neoblibu literární výchovy na vystudované střední škole, preference učebních činností či hodnocení výuky učitelů.

Výzkumný problém, pracovní hypotézy

Obecná výzkumná otázka zní: jací jsou vysokoškoláci studující český jazyk a literaturu čtenáři (a to i v porovnání s populací ČR starší patnácti let)? Výzkumný námět, základní metodologická východiska⁴ a výsledky vhodné ke komparaci nám poskytly zejména odborné knihy Jiřího Trávnička *Čtete?* (TRÁVNÍČEK 2008), *Čtenáři a internauti* (TRÁVNÍČEK 2011) a *Překnížkováno* (TRÁVNÍČEK 2014), které představují reprezentativní výzkumy většího rozsahu zaměřené na čtení a četbu⁵ obyvatel ČR.

V souladu s výzkumným problémem jsme zformulovali výroky o vztazích mezi sledovanými jevy, o možných výsledcích nebo závěrech výzkumu, a to v podobě pracovních hypotéz, které šetření ověřovala.

- H 1 Studenti a studentky přečtou za kalendářní rok v průměru více knih než obyvatelé ČR (starší 15 let).

- 1) Výsledky prvního výzkumu jsme představili v knize *Vztah gymnazistů a vysokoškoláků ke knize, čtení a literární výchově* (FIBIGER 2013).
- 2) Data získaná ze sebehodnocení respondentů samozřejmě nejsou nezpochybnitelná, „přiznané“ může vést, či spíše vede k určitým zkreslením výsledků.
- 3) Za knižní chování považujeme soubor tří aktivit zaměřených na knihy, a to čtení knih, jejich kupování a vypůjčování v knihovnách.
- 4) Poučení o výzkumné práci nám poskytla odborná literatura věnovaná metodologickým problémům výzkumu (GAVORA 1996, CHRÁSKA 2010, PELIKÁN 1998), základům kvantitativního šetření (PUNCH 2008) a statistickému zpracování výzkumných dat (HENDL 2006).
- 5) Čtení chápeme jako aktivitu zaměřenou na knihy, četba je soubor čtených literárních děl.

- H 2 Studenti a studentky upřednostňují literaturu komunikativně náročnější, než čte běžný čtenář (starší 15 let) v ČR.
- H 3 Mezi častým čtenářstvím a méně častým užíváním internetu je souvislost.
- H 4 Mezi objemem čtení a velikostí domácí knihovny je souvislost.
- H 5 Mezi oblibou bývalého učitele literární výchovy a častým čtenářstvím je souvislost.

Výzkumný vzorek

Výzkumný soubor prvního šetření tvořilo 355 respondentů, 42 studentů (11,8 %) a 313 studentek (88,2 %) zapsaných do prezenčního studia českého jazyka a literatury v bakalářských programech.⁶ K distribuci a sběru dotazníků došlo v průběhu necelého jednoho měsíce od 22. března 2011 do 20. dubna 2011. Největší část prvního vzorku vysokoškoláků tvořili absolventi gymnázií (více než dvě pětiny; 43,6 %). Věkové složení respondentské skupiny bylo 19–34 let, průměrný věk činil 21,4 let. Nejvíce respondentů, bezmála třetina dotazovaných (30,6 %), uvedlo, že bydlí v menším městě, a to od 5 000 do 19 999 obyvatel.

Výzkumný soubor druhého šetření tvořilo 188 respondentů, 24 studentů (12,8 %) a 164 studentek (87,2 %).⁷ K distribuci a sběru dotazníků došlo v průběhu necelého jednoho měsíce od 31. března 2014 do 17. dubna 2014. Největší část druhého vzorku vysokoškoláků tvořili absolventi gymnázií (bezmála polovina; 49,5 %). Věkové složení respondentské skupiny bylo 19–26 let, průměrný věk činil 21,1 let. Nejvíce respondentů, třetina dotazovaných (33,5 %), uvedlo, že bydlí ve větším městě, a to od 19 999 do 99 999 obyvatel.

Strategie získání a analýzy dat

Jako výzkumný nástroj jsme využili (redukovaný, mírně modifikovaný) dotazník⁸ použitý ve výzkumu čtení obyvatel ČR, který byl otištěn v knize *Čteme?*

6) Viz FIBIGER 2013: 14.

7) Percentuální údaje ukazují, že v obou vzorcích vysokoškoláků studujících český jazyk a literaturu měli muži výrazně menší zastoupení než ženy (což vyplývá z genderové nevyrovnanosti mezi těmi, kteří studují bohemistiku).

8) Z Trávníčkova souboru třiceti osmi otázek jsme použili dvacet pět, k nim přidali tři nové otázky věnované vztahu k literární výchově (č. 27: Která složka vyučovacího předmětu český jazyk a literatura vás na střední škole zajímala nejvíce?; č. 28: Patřila literární výchova k vašim oblíbeným vyučovacím hodinám?; č. 29: Co vás v hodinách literární

(TRÁVNÍČEK 2008: 199–202). Zadání proběhlo „face-to-face“ ve vysokoškolských učebnách, čas potřebný k vyplnění dotazníků byl stanoven na 30 minut, návratnost vyplněných dotazníků dosáhla sto procent. Statistické zpracování dat pak umožnilo dospět k určitým zjištěním, odhalit vztahy, které uvádíme v podobě interpretací a závěrů.

Kategorie čtenáře

Za čtenáře v našich výzkumech považujeme respondenta, jenž deklaruje, že v průběhu (uplynulého) kalendářního roku přečetl minimálně jednu knihu (ať už odbornou, věcnou, anebo beletristickou).

Z hlediska kvantity čtení rozřazujeme studenty a studentky podle počtu přečtených knih buď do čtyř, anebo šesti skupin – nečtenáři, čtenáři sporadičtí (1–6 knih), pravidelní (7–12) a častí (13 a více), ty ještě podle potřeby členíme na stále (13–24), silné (25–49) a vášnivé (50 a více).

Kritérium „alespoň jedna přečtená kniha za uplynulý rok“ je převzato z odborné knihy Jiřího Trávnička *Čtete?*, obdobně členění čtenářů, tedy základní a rozšířená škála, čtyřstupňová, resp. šestistupňová (TRÁVNÍČEK 2008: 62–63).

Interpretace zjištěných dat

- ▶ Vyhodnocením dat se ukázalo, že vysokoškoláci studující český jazyk a literaturu vyvíjejí – podle očekávání – silnou čtenářskou aktivitu. Přečetli průměrně 26,5 knih (tištěných, event. elektronických) za kalendářní rok, nejvíce pak studenti a studentky druhého roku studia (27,7), nejméně prvního roku studia (24,5), ti ovšem část sledovaného období trávili ještě na středních školách. V roce 2011 byl celkový výsledek obdobný – průměr činil 28,6 knih. Velké rozdíly ale nastaly jednak v případě čtenářství studentů na začátku studia, v roce 2014 vykázali o 9 knih na respondenta více než v roce 2011, jednak v případě konfrontace čtenářství žen a mužů – zatímco v roce 2011 zaznamenala průměrně čtenářka o devět knih více než čtenář, v roce 2014 již pohlaví nediferencuje.

výchovy nejvíce zajímalo?) a jednu otázku vztahující se ke čtení regionální literatury (č. 18: Přečetl jste někdy knihu regionálního autora? Pokud ano, uveďte jeho jméno a titul díla.).

- ▶ Čtenáři silní (31,4 %) a stálí (30,9 %) mají ve vzorku procentuálně největší zastoupení, tvoří v součtu více než tři pětiny z respondentů. Bezmála čtyři pětiny (77,7 %) z těch, kteří v dotazníku odpověděli na otázku vztahující se k počtu přečtených knih za kalendářní rok, přečtou více než jednu knihu za měsíc. V roce 2011 bylo takových zanedbatelně méně (74,1 %). Počet vysokoškoláků vykazoval a vyazuje ve směru od sporadického čtenáře ke čtenáři častému vzestupnou tendenci. Mezi dotazovanými se (podle podmínky „alespoň jedna přečtená kniha za kalendářní rok“⁹⁾ v roce 2014 neobjevil nečtenář, v roce 2011 byl zaznamenán jeden.
- ▶ Statistické údaje ukazují, že čtení se respondenti věnují průměrně 57 minut denně (nejdéle studenti druhého roku studia; 63 minut), téměř každý čtvrtý uvedl přesně jednu hodinu. V rámci mediálních aktivit má ovšem dominantní postavení internet – tráví s ním průměrně zhruba 3 hodiny denně (184 minut), tedy třikrát více času než čtením¹⁰⁾ (nejvíce užívají internet studenti prvního roku studia, a to bezmála 3 a půl hodiny). Přitom zcela neplatí, že by vášniví čtenáři nebyli častými uživateli internetu (43 % z nich udává právě obvyklé 3 hodiny denně), sporadičtí čtenáři ale využívají internet výrazně častěji – 4 hodiny a 11 minut. Užívání internetu tedy „nejde“ proti čtení jednoznačně, nebrání silnějšímu čtenářství. V roce 2011 studenti a studentky věnovali čtení knih 72 minut denně a internetu 143 minut (tedy zhruba dvojnásobek), což znamená, že se jim po třech letech zkrátíl čas věnovaný knihám o 15 minut, naproti tomu čas věnovaný internetu vzrostl o 41 minut.
- ▶ Více než třetina respondentů uvedla, že čte knihy několikrát týdně (35,8 %), vyšší frekvenci čtení – tedy každý den – deklaruje pouze každý šestý čtenář (17,7 %), každý sedmý přitom otevírá knihu jednou za čtvrt roku. Oproti roku 2011 výrazně ubylo studujících, kteří uvedli každodenní čtení (zhruba o 10 %).
- ▶ Čtenáři a čtenářky knihy čtou, pokud mají čas (41,1 %), setrvávají u rozečtené knihy, dělají si ale přestávky (32,5 %), někteří mají rozečteno i několik knih najednou (17,2 %), nebo čtou jen to, co považují za zajímavé, přeskakují stránky (8 %). Nepanují velké rozdíly oproti roku 2011, výraznější posun nastal jen v nárůstu počtu těch, kteří jako prioritu uvedli čtení zajímavého (byl přibližně šestiprocentní).

9) Nejméně byly v dotaznících uvedeny 3 knihy. Všichni respondenti by byli považováni za čtenáře i v případě, že bychom přijali kritérium Otakara Chaloupky, ten za minimálního čtenáře označil respondenta, jenž přečetl alespoň 2 knihy za kalendářní rok (CHALOUPKA 2002).

10) Je třeba ale poznamenat, že jistý čas v průběhu užívání internetu tráví někteří respondenti čtením beletrie.

- ▶ Čas pro čtení nacházejí nejčastěji v průběhu pracovních dnů (v první volbě 35,8 %, v roce 2011 to bylo 45,4 %), každý čtvrtý (27,7 %) preferuje prázdniny, každý pátý (20,4 %) dává přednost víkendů.
- ▶ Nejvhodnější místa ke čtení se za uplynulé tři roky vůbec nezměnila: na prvním místě je domov, respondenti preferují být při čtení v klidu a tichu (35,5 %), v posteli (24,3 %), takřka každý třetí (29 %) dává přednost čtení v dopravním prostředku, tedy ve vlaku, autobusu, trolejbusu nebo tramvaji. Ukázalo se, že mezi oblíbená čtenářská prostředí vysokoškoláků nepatří ani kavárny, ani restaurace.
- ▶ Hlavním poskytovatelem informací o knihách je škola, a to pro více než dva respondenty z pěti, vysokoškoláci ji označili v dotaznících nejčastěji na prvním místě i před třemi lety, tehdy to byl prakticky každý druhý (42,4 % v 1. volbě v roce 2014, 49,2 % v roce 2011). Pořadí se nezměnilo ani na dalších místech – druhým nejvýznamnějším zdrojem zůstává internet (26,4 % v roce 2014, 23,6 % v roce 2011), třetím rodinní příslušníci a přátelé, známí (18,8 % v roce 2014, 15,2 % v roce 2011).
- ▶ Mnozí vysokoškoláci studující český jazyk a literaturu upřednostňují díla z prověřeného fondu literatury, literaturu komunikativně náročnější, tedy beletrii klasickou (v 1. volbě 29,3 %), ve výsledcích sice následuje nejpopulárnější žánr obyvatel ČR, současná oddechová beletrie (17,1 %), ale hned poté současná beletrie s literárními nároky (13,6 %) – třemi pětinami respondentů (60 %) byla označena v první volbě jedna z výše uvedených položek. Desetiprocentní hranice ještě dosáhla odborná literatura (což je v případě respondentů pohybujících se v době studia v modu „musím“ celkem pochopitelné) a fantasy, pětiprocentní už jen literatura faktu (stojící mezi literaturou uměleckou a věcnou). Ukázalo se, že málokdo preferuje literaturu válečnou (3,6 %), sci-fi (2,5 %) či komiksy (2,3 %), náboženskou literaturu dokonce ani jeden respondent. Výsledky v roce 2011 se příliš nelišily – druhá nejpreferovanější tehdy byla současná beletrie s literárními nároky (14,4 %), současná oddechová se umístila až na místě třetím (13,0 %), z porovnání údajů vyplývá, že největší procentuální pokles nastal u vítězné klasické beletrie (o 6,8 %). Jen mírný nárůst preferencí znamenala v roce 2014 odborná literatura (o 3,8 %), literatura faktu a esoterická či ufologická literatura (v obou případech o 2,5 %).
- ▶ Nejoblíbenějším spisovatelem se stal (shodně s vyjádřením vzorku v roce 2011) romanopisec a esejista Milan Kundera (8 hlasů). Čtenáře genderově polarizuje, je preferován výhradně ženami, kvantita čtení ale téměř neroz-

hoduje, přednost mu dávají čtenáři všech kategorií s výjimkou sporadických. Druhý a třetí nejvyšší počet hlasů získali John Ronald Reuel Tolkien (7) a Stephen King (6). V dotaznících bylo uvedeno celkem 58 spisovatelů, z toho 51 mužů (88 %) a 7 žen (12 %), 15 českých, anebo původem českých (25,9 %) a 43 zahraničních (74,1 %). Mezi prvními deseti (vlastně dvanácti, desáté místo je dělené) nejoblíbenějšími autory je naprostá převaha mužů (v poměru 11 : 1), v popředí absolutního pořadí se umístili výhradně prozaici publikující ve 20. a 21. století, silné zastoupení měli i čeští autoři (i když celkově – oproti roku 2011 – zaznamenali ztrátu 14 %), a to dokonce 19. století (Božena Němcová a Karel Jaromír Erben). V první desítce se po třech letech znovu objevila jména Milan Kundera, Stephen King, Erich Maria Remarque, Bohumil Hrabal, Joanne Rowling(ová) a Dan Brown. Je třeba poukázat na skutečnost, že zatímco jména amerických bestselleristů Dana Browna či Stephena Kinga dotazníky obsahovaly, představitelů v současné době komerčně velmi úspěšné severské detektivky, jako je např. Stieg Larsson, Jo Nesbø či Adler Olsen, nikoli.

- ▶ Vysokoškoláci dávají přednost světové, především britské literatuře, próze psané anglicky (kterou čtou v překladu), klasické nebo moderní beletrii závažnějšího hodnotového obsahu (jež ve většině případů má i filmovou verzi). Mezi označenými díly ale nalezneme i knižní tituly, které lze jen těžko označit za „vnějškově“ uznávanou četbu ke studiu. Z dvanácti knižních titulů, které dostaly od respondentů alespoň dva hlasy, bylo osm napsáno anglicky, čtyři německy. Za nejoblíbenější knihu byl nejčastěji označen román anglické spisovatelky přelomu 18. a 19. století Jane Austen(ové) *Pýcha a předsudek* (1813), který se před třemi roky umístil na 4. – 6. místě. Tři a více hlasů dostalo pouze šest knižních titulů (publikovaných s jedinou výjimkou¹¹ v průběhu 20. století, případně na začátku 21. století) – Nabokovova *Lolita*, Kafkova *Proměna*, Tolkienův *Hobit*, Rowling(ové) *Harry Potter* a autentický příběh *My děti ze stanice Zoo*¹². Jediný autor zastoupený v první desítce dvěma díly je německý spisovatel Erich Maria Remarque (*Na západní frontě klid*, *Jiskra života*), jeho knihy vzbuzují zájem čtenářů tradičně (jak bylo prokázáno dříve skutečněnými výzkumy čtenářství¹³). Patrný je ústup komerčně nejúspěšnější románové série všech dob – před třemi lety

11) Jde o výše uvedený román *Pýcha a předsudek*.

12) Autorství je připisováno novinářům K. Hermannovi a H. Rieckovi, kteří knihu napsali podle výpovědi Christiane Felscherinow(ové).

13) Jak poznamenal už Otakar Chaloupka (v souvislosti s prezentováním výsledků výzkumu nakladatelství Adonai v roce 2001), jeho ohlas je „neměnný časem“ (CHALOUPKA 2002: 112).

každý dvacátý vysokoškolák označil za nejoblíbenější knihu romány žánru fantasy s názvem *Harry Potter*, v roce 2014 již jen tři respondenti z celého vzorku. Úspěšná tentokrát nebyla ani následující díla z první desítky: *Malý princ*, *Saturnin*, *Svět podle Garpa*, *Egyptan Sinuhet* a *Nesnesitelná lehkost bytí*. Dále se ukázalo, že zatímco v případě nejoblíbenějšího spisovatele Milana Kundery se studenti a studentky více identifikují s autorem než s jeho knihami (byť se mezi jmenovanými tituly objevily prózy *Směšné lásky*, *Nesnesitelná lehkost bytí* a *Nesmrtelnost*), jméno druhého nejoblíbenějšího, J. R. R. Tolkiena, dílo nezastiňuje. V souboru nejoblíbenějších knih sice nechybí zásadní dílo české literatury 19. století *Babička* Boženy Němcové, v dotaznících ale nenacházíme další z „kanonických“, jako např. *Kytici* Karla Jaromíra Erbena, *Máj* Karla Hynka Máchy, *Povídky malostranské* Jana Nerudy, anebo Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, patrně nejrespektovanější český román 20. století.

- ▶ Bezmála každý druhý respondent (46,7 %) uvedl, že čte cizojazyčnou literaturu (v roce 2011 to bylo 49,7 %), tedy díla v originále, nebo v překladu do jiného cizího jazyka. Celkem 13 z nich připustilo čtení ve dvou cizích jazycích a 2 čtení ve třech cizích jazycích. Ti, kteří zaznamenali čtení ve více cizích jazycích, průměrně přečtou 31,9 knih za kalendářní rok, tedy o 5 knih více než ostatní respondenti. Angličtina nyní již dominuje (2014: 58,8 %, 2011: 38,6), čtenářů knih v angličtině zřetelně přibýlo, zato knihy ve slovenštině četlo výrazně méně respondentů než před třemi lety (2014: 19,6 %, 2011: 36,2 %). Častější je ještě čtení knih v němčině (zhruba každý osmý), naopak spíše výjimečně ve francouzštině (každý sedmnáctý). Ruština a španělština se v dotaznících (na rozdíl od roku 2011) neobjevila, čtenáři zaznamenali už jen italštinu, švédštinu a chorvatštinu.
- ▶ Průměrně respondenti zakoupili o jednu knihu více než před třemi lety (a to včetně těch, kteří uvedli, že knihu nekoupili) – 8 knih v průběhu jednoho kalendářního roku. Nákupem si jich opatřili výrazně více muži (14,2) než ženy (6,9), což je v rozporu s údaji z roku 2011 – tehdy data ukázala, že ženy nakupovaly (i když nepříliš) více než muži (7,3 : 6,4). Zhruba každý dvanáctý respondent (8,5 %) uvedl, že si nezakoupil ani jeden knižní titul, každý třináctý (7,7 %) si zakoupil maximálně jednu knihu. Platí, že čím jsou vysokoškoláci slabšími čtenáři (knih), tím méně knihy nakupují – žádnou nebo jednu knihu zaznamenala polovina sporadických čtenářů, ti zakoupili v průběhu kalendářního roku průměrně pouze 2 knihy (1,6), tedy o 6 méně, než činí průměr celého vzorku. Mezi těmi, kteří si v průběhu

jednoho kalendářního roku nezakoupili žádnou knihu, jsou ale nejen čtenáři sporadičtí, také pravidelní, ba dokonce stálí i silní (častých je nejvíce), jejich průměrný počet přečtených knih je 15 (14,7), tedy o 12 méně, než je celkový průměr.

- ▶ Studenti a studentky uvedli, že jejich domácí knihovny obsahují až 3 000 knih, průměr pak činí 258 (257,7) knih. Nejčastěji bylo do dotazníků zaznamenáno 100 výtisků, necelá třetina respondentů (29,4 %) zapsala méně než 100, jen jediný odpověděl, že doma knihy nemají. Pokud postavíme vedle sebe data získaná v obou výzkumech, v roce 2014 shodně s rokem 2011 platí, že v domácí knihovně větších čtenářů se nalézají více knih než u čtenářů slabších – vášniví čtenáři mají doma podle vlastního vyjádření bezmála třikrát více knih než čtenáři sporadičtí (314 : 109). Značný rozdíl naopak zaznamenáváme v počtu svazků, který uváděli muži – v roce 2011 průměr činil 328 knih, v roce 2014 pouze 192 knih.
- ▶ Veřejné či fakultní knihovny (disponující specializovaným fondem informačních zdrojů zaměřených i na konkrétní předměty jednotlivých studijních oborů) navštěvují takřka všichni vysokoškoláci, 98,3 % v roce 2014, 98,7 % v roce 2011.
- ▶ Na cestě ke knihám a ke čtení vysokoškoláky nejvíce ovlivnil inspirativní učitel (v první volbě 27,7 %; v roce 2011 to bylo 25,1 %) – skutečnost, že právě on inicioval jeho čtenářský zájem, uvádí zhruba každý čtvrtý respondent, bezmála každý pátý ale zapsal, že si cestu ke knize našel sám (18,5 %; 17,4 % v roce 2011). Výraznější vliv respondenti (zejména sporadičtí čtenáři) přisuzují ještě veřejné knihovně (14,6 %; 16,6 % v roce 2011) a tomu, že ke čtení knih byli doma vedeni (18,5 %; 15,0 % v roce 2011). Pokud proti sobě postavíme základní motivace, vliv domova (doma bylo mnoho knih; doma se dbalo na čtení; doma se s rodiči mluvilo o knihách) je – procentuálně vzato (37 % : 42,3 %) – jen mírně slabší než vliv školy a veřejné knihovny (inspirativní učitel; pravidelné navštěvování knihovny).
- ▶ Získaná data ukázala, že dva ze tří vysokoškoláků (65,4 %) dávali v době středoškolských studií literární složce předmětu český jazyk a literatura přednost před složkami ostatními (v roce 2011 to dokonce byli bezmála tři ze čtyř; 74,2 %). Zatímco v případě literární složky pohlaví nehraje významnou roli, v případě dalších tomu tak není – jazykovou složku preferují více ženy, hodiny slohu naopak muži (takřka každý třetí, 30,4 % z nich, přitom jen každý desátý vysokoškolák), což platilo i před třemi lety. Mezi těmi, kteří nedávají přednost žádné složce předmětu, jsou

pouze ženy (každá dvacátá), a to čtenářky jak sporadické, tak stálé, silné či vášnivé.

- ▶ Za oblíbené označilo hodiny literární výchovy, jež proběhly na absolvované střední škole, celkem 66,5 % vysokoškoláků (69,7 % v roce 2011), neoblibu uvedlo 8,1 % (5,9 % v roce 2011), nevyhraněný postoj vyjádřilo 25,4 % (24,3 % v roce 2011). Respondenti, kteří využili možnost argumentovat, zdůvodňují oblibu i neoblibu zejména v souvislosti s osobou učitele literární výchovy – pro některé byl „dobrým“ (nebo dokonce „výborným“, „vynikajícím“, ale také „zábavným“, „hodným“ nebo „inspirujícím“), pro druhé „špatným“. Pokud sečteme kladná hodnocení „dobrý učitel“ (36,6 %) a „hodiny bavily, zajímaly“ (35,8 %), téměř tři ze čtyř respondentů (dva ze tří v roce 2011) na prvním místě ocenili práci pedagoga. Dalším čtenějším zdůvodněním obliby už bylo jen vyjádření dotazovaných, že „mají rádi knihy, rádi čtou, četli v hodinách literární výchovy“ (13 % v roce 2014, 20,2 % v roce 2011).
- ▶ Ukázalo se, že mezi oblibou bývalého učitele (bývalých učitelů) literární výchovy a aktuálním častým čtenářstvím není souvislost. Pedagog (a jeho výkon) explicitně nejčastěji ocenili čtenáři pravidelní, kteří přečetli jen 10 knih za kalendářní rok (stejně jako v roce 2011), i s dalšími čtenáři pak celkový průměr činí 26,3 knih, panuje tedy shoda s celým vzorkem (26,5). Ti, pro které byly hodiny literární výchovy neoblíbené, protože měli – podle vlastního vyjádření – špatného učitele, přečetli průměrně 20,9 knih.
- ▶ Vysokoškoláci pokládají za nejzajímavější učebních činností, jež proběhla v hodinách literární výchovy na absolvovaných středních školách, diskuse o přečteném a čtenářské konzultace (25,7 %), téměř stejný počet hlasů ale dostaly interpretace uměleckých textů (24,3 %) a výklad životopisných údajů o autorech (23,9 %), který byl v roce 2011 bezkonkurenčně nejoblíbenější (hlas dal této aktivitě každý třetí respondent).

Závěry

Poté, co jsme se pokusili věcně představit výzkumné údaje a interpretovali data o vybraných zkoumaných jevech, přistoupíme ke shrnutí nejdůležitějších výsledků (a to včetně porovnání s tím, co přinesl dosud poslední Trávníčkův výzkum čtenářství populace ČR starší patnácti let v roce 2013).

Naše šetření menšího rozsahu byla zacílena do Ústeckého kraje, tedy do regionu s jednou z nejnižších vzdělanostních úrovní v ČR. Jelikož proběhla pouze na jednom místě, mezi vysokoškoláky studujícími český jazyk a literaturu, a data byla získána jen na základě sebehodnocení respondentů, jsme si vědomi skutečnosti, že závěrům nemůžeme přisuzovat obecnější platnost. Praktické využití získaných poznatků je však možné (například v rámci studia literárněvědných a didaktických předmětů), ostatně plánujeme dotazovací akce pravidelně (každé tři roky) opakovat, další dílčí zjištění by tak mohla naznačovat směr vývoje sledovaných jevů.

Nyní přistoupíme k sumarizaci toho, co se prokázalo a neprokázalo na daném vzorku v rámci šetření v roce 2014:

Lze přijmout následující hypotézy (byla prokázána jejich pravdivost):

- H 1 Studenti a studentky přečtou za kalendářní rok v průměru více knih než obyvatelé ČR (starší 15 let).
- H 2 Studenti a studentky upřednostňují literaturu komunikativně náročnější, než čte běžný čtenář (starší 15 let) v ČR.
- H 3 Mezi častým čtenářstvím a méně častým užíváním internetu je souvislost.
- H 4 Mezi objemem čtení a velikostí domácí knihovny je souvislost.

Lze odmítnout následující hypotézu (byla prokázána její nepravdivost):

- H 5 Mezi oblibou bývalého učitele literární výchovy a častým čtenářstvím je souvislost.¹⁴

Vysokoškoláci studující český jazyk a literaturu vykazují silné čtenářství. Zjištěné vysoké hodnoty mají podle našeho mínění tři významné důvody – jednak čtení knih úzce souvisí se studijními povinnostmi a zájmy respondentů (ukazuje se korelace mezi četbou potřebnou ke studiu a preferovanou), jednak jsou dotazovaní ve věku, kdy (podle celonárodních výzkumů) intenzivní čtení kulminuje. Pokud postavíme vedle sebe data z let 2011 a 2014, zjišťujeme, že muži nyní četli a nakupovali knihy více než ženy. Celkové srovnání důležitých údajů ukazuje na mírný pokles počtu přečtených knih a času věnovanému čtení knih, na úbytek každodenních čtenářů, na skutečnost, že domácí knihovny obsahují méně knih, zato výrazně vzrostl počet „internetominut“ (bezmála o 30 %)

14) Odpovědi respondentů ukazují na fakt, že učitel literární výchovy bývá oblíben i z důvodů, které se čtením a čtenářstvím přímo nesouvisí. Čtvrtina respondentů sice uvádí, že to byl právě inspirativní učitel, jenž inicioval jejich čtení, mnozí ale byli ke čtení vedeni doma (kde s nimi rodiče o knihách rozmlouvali a k dispozici byly domácí knihovny).

a současná oddechová beletrie překonala v preferencích současnou beletrii s literárními nároky.

Tab. I. Porovnání základních údajů

vysokoškoláci	2011	2014
počet přečtených knih za kalendářní rok	28,6	26,5
počet minut denně věnovaných čtení knih	72	57
počet koupených knih za kalendářní rok (svazky)	7,2	8
velikost domácí knihovny (svazky)	301	258

Statistické údaje ukazují, že studenti a studentky českého jazyka a literatury se zapojují do světa knih a čtení (nejen z výkonového hlediska) vysoko nad průměrem populace České republiky starší patnácti let¹⁵. Vysokoškoláci – podle očekávání – přečtou výrazně více knih za rok, denně věnují delší čas čtení, průměr však převyšují i v dalších ukazatelích, uvádějí větší počet svazků v domácích knihovnách, ba dokonce i větší počet knih nakoupených v průběhu jednoho roku.

Tab. II. Porovnání základních údajů

	vysokoškoláci 2014	obyvatelé ČR 2013
počet přečtených knih za rok (svazky)	26,5	13,2
počet koupených knih za rok (svazky)	8	2,3
domácí knihovny (svazky)	258	250
čtení knih (minuty denně)	57	33
užívání internetu (minuty denně)	184	79
nejoblíbenější autor	Milan Kundera	Michal Viewegh
nejoblíbenější kniha	<i>Pýcha a předsudek</i>	<i>Babička</i>

15) Pro porovnání s naším druhým vzorkem vysokoškoláků volíme údaje získané třetím Trávníčkovým výzkumem čtenářství na reprezentativním vzorku obyvatel ČR (starších 15 let), protože tato šetření proběhla zhruba ve stejné době (v letech 2014, resp. 2013).

LITERATURA

FIBIGER, Martin

2013 *Vztah gymnazistů a vysokoškoláků ke knize, čtení a literární výchově* (Ústí nad Labem: PF UJEP)

GAVORA, Peter

1996 *Výzkumné metody v pedagogice* (Brno: Paido)

HAMAN, Aleš

1991 *Literatura z pohledu čtenářů* (Praha: Československý spisovatel)

HENDL, Jan

2006 *Přehled statistických metod zpracování dat* (Praha: Portál)

CHALOUPKA, Otakar

2002 *Takoví jsme my – čeští čtenáři* (Praha: Adonai)

CHRÁSKA, Miroslav

2010 *Metody pedagogického výzkumu* (Praha: Grada Publishing)

PELIKÁN, Jiří

1998 *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů* (Praha: Karolinum)

PUNCH, Keith F.

2008 *Základy kvantitativního šetření* (Praha: Portál)

TRÁVNÍČEK, Jiří

2008 *Čtete?* (Brno: Host)

2011 *Čtenáři a interneti* (Brno: Host)

2014 *Překnížkováno* (Brno: Host)

PhDr. Martin Fibiger, Ph.D., Martin.Fibiger@ujep.cz, Katedra bohemistiky Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem / Department of Czech Studies, The Faculty of Education, University of Jan Evangelista Purkyně, Ústí nad Labem, Czech republic

